

Till vännen E. Fossberg
från förf.

Förrarbetena

till

den estniska öfversättningen

af

Nya Testamentet 1715.

Kyrkohistorisk studie

af

Gustaf Oskar Fredrik Westling.

Rektor vid Sundsvalls h. allm. läroverk.

Medföljer redogörelsen för Sundsvalls högre allmänna läroverk
läsåret 1891—1892.

SUNDSVALL
ROB. SAHLINS BOKTRYCKERI
1892.

Förläggarens

till

den estniska öfversättningen

af

Nya Testamentet

1715.

Kyrkohistorisk studie

af

Gustaf Oskar Fredrik Westling.

Rektor vid Sundsvalls h. allm. läroverk.

SUNDSVALL

ROB. SAHLINS BOKTRYCKERI

1892.

Förord.

Söder om Finska viken bor, såsom känt är, den estniska folkstammen i Estland, en del af Livland och på Ösel. Dess tungomål, som är nära beslägtadt med finskan, sönderfaller i tvänne hufvud-dialekter, den Dorpt-estniska och den Reval-estniska, af hvilka den förra endast talas i en mindre del af Livland, den senare deremot i det öfriga af ester bebodda området. På Dorpt-estniska utkom den första öfversättningen af Nya Testamentet 1686, på Reval-estniska 1715. Det är de långvariga arbetena på den sistnämnda öfversättningen, som vi i det följande vilja skildra.

Vår lilla uppsats stöder sig hufvudsakligen på otryckta handlingar i svenska riksarkivet och Revals konsistorialarkiv, hvilket jag genom ett anslag af Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien sattes i tillfälle att besöka sommaren 1891. De mest gifvande samlingarna hafva på förra stället varit riksregistraturet och Livonicasamlingen samt på det senare det estländska provinskonsistoriets protokoll och mottagna skrivelser.

Ur tryckta källor har jag ej haft synnerligen mycket att hämta. Vissa delar af en på estniska utkommen bok: Eesti Pübli ümberpavemile lugu af Reimann har Pastor R. A. von Winkler i St. Jürgens vid Reval åt mig öfversatt. Jag hambär honom härför min hjärtligaste tacksägelse.

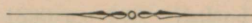
Bland använda förkortningar torde endast följande behöfva förklaring.

R. A. = Riksarkivet.

R. K. A. = Revals konsistorialarkiv.

R. reg. = Riksregistraturet.

Liv. = Livonicasamlingen i riksarkivet.

FÖRSTA KAPITLET.

Öfversättningsarbeten 1641—1685.

När det svenska väldet i Östersjöprovinserna 1561 grundlades, funnos inga andra delar af bibeln öfversatta till det estniska språket än de söndagliga evangelierna och epistlarne, hvilka antagligen redan under den katolska tiden hade blifvit skriftligen fixerade¹). Tryckt var dock ännu intet af den heliga boken. Längre kom man icke heller under slutet af det 16:de och början af det 17:de århundradet, framför allt emedan fruktansvärda krig då hemsökte Estlands och Livlands bygder. Först sedan lugnet hade återvändt, och de slagna såren börjat att läkas, blefvo på 1630-talet några delar af bibeln tryckta på den Reval-estniska dialekten. Förtjänsten häraf tillkommer Henrik Stahl, en i Östersjöprovinsernas kyrkohistoria framstående man, hvilken efter mångårig verksamhet såsom pastor i Estland år 1641 utnämndes till superintendent i Ingermanland²). Stahl har med flera arbeten riktat den ytterst fattiga estniska literaturen. Han har utgifvit den första estniska grammatiken och den första estniska predikosamlingen, men hans mest berömda verk är en Hand- und Hausbuch i 4 delar, hvilken utkom mellan åren 1632—1638, och hvilken bland annat innehåller öfversättningar af evangelierna och epistlarne, passionshistorien, Esaias 53:dje kapitel och några Davids psalmer. Denna bok har för Estlands kyrka haft en epokgörande betydelse. Efter densamma förrättade man sedermera gudstjänsten och andra kyrkliga handlingar, och dess språk ansågs så mäterligt, att det länge fortför att vara normen för det estniska skriftspråket. Visserligen var det ingalunda förtjänt af ett sådant inflytande, ty det var inpressadt i den tyska ortografiens och grammatikens tvångströja

¹) Revaler Beobachter 1890 n:o 166. Estland stod således långt efter Finland, som redan 1548 erhöi Agricolas bekanta öfversättning af Nya Testamentet.

²) Han afled som superintendent derstädes 1657.

och bar derigenom en halftysk prägel¹⁾. Häre sågo likväl icke Stahls samtida något fel, utan i stället den högsta förtjänst.

Då den kraftfulle Jhering 1638 ankom till Estland för att öfvertaga kyrkostyrelsen i provinsen, funnos sålunda några mindre delar af bibeln tryckta, men först från hans biskopstid (1638—1657) daterar sig försöket att ävägbringa en öfversättning af hela Nya Testamentet till estniskan.

Redan 1640 var frågan väckt å bane. Jhering underrättade då svenska regeringen om sina planer att låta öfverflytta bibeln till nämnda tungomål och erhöill naturligtvis ett uppmuntrande svar. Det tillråddes honom emellertid, att han icke skulle taga för sig allt för mycket på en gång, utan börja med Nya Testamentet, deretter fortsätta med enskilda, viktigare delar af det Gamla såsom med Davids psalmer och först sedermera öfvergå till de återstående böckerna²⁾.

Sedan biskopen förvissat sig om regeringens sympati, beslöt han att genast gripa verket an. Visserligen var det för honom en misräkning, att Stahl, på hvars biträde han grundat stora förhoppningar, snart utnämndes till superintendent i Ingermanland och sålunda förflyttades till ett annat verksamhetsfält, men något afbrott vållades icke derigenom i det då redan påbegynta arbetet.

Följande regeringens anvisning, hade nämligen Jhering på synoden i febr. 1641 föreslagit, att man utan uppskof skulle vidtaga åtgärder för öfversättning af Nya Testamentet, och han hade äfven förmått presterna att lofva, det hvar och en skulle till estniska öfverflytta ett stycke af detsamma och före St. Johannes insända sitt bidrag till provinskonsistoriet i Reval³⁾. Genom en dylik anordning trodde han sig förmodligen på det snabbaste sättet kunna nå sitt mål, då penningar ej funnos att aflöna och underhålla några personer, som åt öfversättningen egnade all sin tid. Hastigare, än man skulle förmodat, uppfylldes äfven de åtagna förbindelserna, om också icke så tidigt, som vid prestmötet hade bestämts. Ännu i början

¹⁾ Ahrens, Joh. Hornung, der Schöpfer unserer estnischen Kirchensprache. Reval. 1845.

²⁾ Memorial d. 17 aug. 1640 R. reg. Jherings prop. t. guvernören och landtrådet d. 16 jan. 1642. Liv. 119.

³⁾ Synodalproposition t. presterna d. 25 jan. 1642. Liv. 119.

af 1642 hade endast ett fåtal af bidragen inkommit, men efter gifna påminnelser följde de öfriga, så att Jhering 1643 kan omtala, att endast granskningen och publikationen af verket återstodo¹⁾.

Till beskaffenheten af den troligen efter Luthers tyska bibel verkställda översättningen²⁾ torde man med visshet kunna sluta, då man besinnar, huru densamma kommit till stånd. Den måste hafva burit prägeln af ett mosaikarbete, i hvilket somliga delar voro bättre, andra återigen sämre utförda. Säkerligen hafva både biskopen och hans underordnade till fullo insett detta förhållande. Det har ej heller någonsin varit meningen, att presternas översättningar skulle tryckas utan en föregående granskning. Redan vid synoden 1642 propo- nerade stiftsstyrelsen, att 4 pastorer med goda insigter i grekiska och estniska skulle väljas för att biträda domkapitlet med revisionen³⁾. Under dennas fortgång skulle de deputerade vistas i Reval och åtnjuta ledighet från sina öfriga tjänsteåligganden. En dylik anordning var utan tvifvel ändamålsenlig, men den kräfde någon utgift för de 4 kommittéledamöternas uppehälle i staden. Den behöfliga summan var dock förmodligen ganska obetydlig, och biskopen hade beräknat, att landtrådet i Estland skulle af intresse för den viktiga angelägenheten gerna betala densamma. Härutinnan hade han dock svårligen tagit miste, ty när han och konsistoriet i jan. 1642 framkommo till landtrådet med en anhållan i sådant syfte, möttes denna af ett oväntadt motstånd. Nämda myndighet förklarade sig ej hafva medel, utan hänvisade till kronan. Somliga landtråd menade, att översättningen kom endast presterna till godo, hvarföre dessa borde bidraga till kostnaden. Adelsmännen hade sin tyska bibel utom andra böcker och behöfde ingen estnisk. Fruktlösa voro alla försök att förmå landtråden till eftergift. Man kunde endast utverka, att de lofvade taga saken i öfvervägande⁴⁾, men säkerligen hafva de aldrig beviljat det minsta⁵⁾. Sådant var det tillmötesgå-

¹⁾ Jherings relation d. 19 juli 1643. Liv. 120.

²⁾ Kanske rådfrågades äfven den finska. Willigerod, Gesch. Ehstlands s. 262.

³⁾ Synodalpropositionen d. 25 jan. 1642. Liv. 119.

⁴⁾ Extrakt af kons. i Reval protokoll d. 17 jan. 1642, innehållande redogörelse för en med landtrådet hållen konferens. Liv. 119.

⁵⁾ Man kan ej annat än förmoda detta, då biskopen t. ex. d. 3 nov. 1642 skrifer till drottningen, att han för tryckningen ej kunde vänta något af adeln, som ansåg översättningen vara ett onödigt verk. Liv. 119.

ende, som ledarne af ridderskapet visade, när det gällde att för det estländska folket möjliggöra läsningen af den Heliga Skrift. Likgiltighet och ovilja mot biskopen synas hafva bestämt deras handlingssätt¹⁾, då det begärda anslaget troligen var allt för litet för att kännas betungande.

Af ridderskapet var således intet understöd att motse. Till regeringen ville biskopen icke vända sig, emedan han denna tid hoppades att af henne erhålla medel till själfva tryckningen²⁾. De fattige prästerna hade ej råd till något sammanskott. Huru skulle under slika omständigheter den uppgjorda planen för revisionen hafva kunnat genomföras! Antagligen har detta visat sig omöjligt, ty det befinnes, att man måste tillgripa den långt sämre utvägen att låta granskarne utföra sitt uppdrag efter tid och lägenhet, dels hemma på sina prestgårdar, dels äfven vid kortare sammankomster i Reval³⁾. Ett svårt afbräck led alltså granskningen genom landtrådets njugghet, men omintetgjord blef den dock icke. Den började redan 1642, och togs då vid densamma hänsyn äfven till grundtexten⁴⁾. Sedermera utvaldes för dess verkställande vid 1645 års prestmöte flere personer, bland hvilka må nämnas pastorn i St. Catharinen Reiner Brockman⁵⁾, för öfrigt ryktbar såsom en af de första, hvilka vågade försök att kläda estniska tolkningar af lutherska psalmer i poetisk drägt. Sannolikt på grund af det otjänliga arbetssättet framskred emellertid revisionen med den största långsamhet, och slutligen afstannade kommitténs verksamhet fullkomligt efter Brockmans 1649 inträffade död⁶⁾. Nu tycktes allt hopp vara ute för Jhering att kunna bringa någon öfversättning af Nya Testamentet till stånd, men ännu en gång skulle en utsigt dertill öppnas för honom. När ryssarne härjande inföllo i Livland 1656, flydde kyrkoherden i Anzen Johan Gutsleff till Reval. Ehuru bördig från Pommern, var han en i estniskan kunnig man, som 1648 ut-

¹⁾ Jhering var denna tid högst impopulär hos adeln, som med misstroende bevakade alla hans handlingar.

²⁾ Extraktet af kons. prot. d. 17 jan. 1642. Liv. 119.

³⁾ Se t. ex. R. Brockmans bref t. Jhering d. 11 febr. och 17 april 1645. Acta 1639—50. R. K. A.

⁴⁾ Jherings bref t. drottningen d. 3 nov. 1642. Liv. 119.

⁵⁾ Paucker, Ehistlands Geistlichkeit s. 90, 183.

⁶⁾ Reimanns anf. arb.

gifvit den enda grammatik öfver den Dorpt-estniska dialekten, man eger, och som äfven till samma tungomål öfverflyttat enskilda delar af den Heliga Skrift. I Reval, dit han medförde sin handskrift, sammanträffade han med prosten Henrik Goeseken i Goldenbeck († 1681), en af Estlands mest framstående prester, hvilken träget sysslat med öfversättning af Nya Testamentet till den Reval-estniska dialekten¹⁾. Hans ankomst helsades med glädje af biskopen, som sökte förena de tvänne pastorerna till gemensamt arbete för Nya Testamentets fullständiga öfversättning till båda språken. Detta mål blef dock icke uppnått, ty Gutsleff bortrycktes 1657 af pesten²⁾. Samma år afled äfven den nitiske biskopen.

Sorgligt att omtala, kom man sålunda icke längre under Jherings styrelsetid än till verkställande af vissa förarbeten för bibelöfversättningen.

För detta sorgliga förhållande torde likväl knappast någon sträng dom böra fällas öfver presterskapet. Hade blott revisionen kunnat anordnas lämpligare, skulle utan tvifvel ett bättre resultat hafva uppnåtts. Härmed vilja vi dock ingalunda hafva sagt, att om granskningen blifvit färdig, skulle Nya Testamentet redan denna tid hafva utkommit. Nej, manuskriptet torde nog äfven i denna händelse hafva fått hvila i sin gömma, ty trots alla bemödanden lyckades Jhering aldrig erhålla nödiga medel för tryckningen. Den svenska regeringen hade väl ursprungligen åtagit sig att bekosta densamma³⁾, men uppfyllde icke sitt löfte, utan hänvisade biskopen sedermera till landständerna i Estland. Att orsaken härtill varit den rådande penningbristen, derpå torde man icke kunna tvifla. Förgäfves vände sig biskopen och hans kapitel nu till ridderskapet med begäran om anslag. När man erinrar sig de åsigtger, som 1642 i landtrådet uttalades om öfversättningens nytta, förundrar man sig icke, att de mottogo ett »obehagligt» svar⁴⁾. Allt hvad presterskapet kunde till tryckningen bekomma, inskränkte sig till litet papper, som lemnades af guvernören Erik Oxenstjerna⁵⁾. Var det

¹⁾ Till öfversättningarna under Jhering säger Goeseken sig ej litet hafva bidragit. Goeseken till H. M. Gerth d. 18 april 1676. Acta 1674—82. R. K. A.

²⁾ Ur Reimanns anf. arb.

³⁾ Jherings prop. till guvernören och landtrådet d. 16 jan. 1642. Liv. 119.

⁴⁾ Konsistoriets mem. t. guvernören d. 12 nov. 1646. Liv. 132.

⁵⁾ Skrifvelse från Estlands presterskap t. biskop Gerth, pres. f. Karl XI d. 25 maj 1689. Liv. 349.

då underligt, om dess nit för öfversättningens fullbordan småningom aftog? Det synes oss klart, att ansvaret för att Nya Testamentet icke under Jherings biskopstid utkom på estniska i första rummet måste bäras af svenska regeringen och landskapets adel. Emellertid har den förra åtminstone skänkt företaget sitt moraliska understöd. Hvad den senare angår, fanns det till och med bland dess främste målsmän sådana, om hvilka detta icke kan sägas.

Åstadkommandet af en estnisk öfversättning af Nya Testamentet var efter Jherings biskopstid en fråga, som icke vidare kunde falla, om den än tidtals blef skjuten åt sidan. Tyvärr, ega vi emellertid en mycket ofullständig kännedom om bibelarbetena mellan 1657—1680. En gammal berättelse förmåler, att efter freden i Kardis 1661 lade de pastorer, hvilka öfverlevvat de föregående krigs- och peståren, flitigt handen vid verket. Särskildt framhållas tvänne män, nämligen kyrkoherden i Hagers Kristoffer Blum († 1669) och den förut omnämnda prosten Henrik Goeseken, hvilka fulländade hvar sin öfversättning af Nya Testamentet på Reval-estniska¹⁾. Om stiftsstyrelsen under de första åren af 1660-talet något sysselsatt sig med det viktiga ärendet är oss obekant, men 1666 anmälde biskop Pfeiff (1665—1676) för svenska regeringen — sannolikt med tanke på de under Jherings ledning utförda arbetena — att Nya Testamentet vore öfversatt. Till svar mottog han det glädjande löftet, att kronan ville bekosta dess tryckning, dock borde förut en omsorgsfull granskning ega rum²⁾. Förmodligen hafva med anledning häraf några åtgärder för en sådan blifvit vidtagna, ehuru ingenting kan sägas derom med visshet.

Från början af 1680-talet börja källorna för vårt ämne att flyta rikare. De uppenbara genast ett lifligt intresse hos Estlands presterskap för den viktiga angelägenhetens främjande. Den nu gamle prosten Goeseken företog sig 1681 att renskrifva alla äldre fragment till öfversättningar af Nya Testamentet och ävägabragte på detta sätt ett verk, som lades till grund vid den

¹⁾ Företalet till Nya Test. 1715. Ännu 1695 har åtminstone en del af Blums version förvarats i Revals konsistorium. Kons. prot. d. 23 maj 1695. R. K. A. Att Goeseken äfven öfversatt *hela bibeln* till *Dorpt-estniska* framgår af handl. rörande synoden 1683 i Acta 1683. R. K. A.

²⁾ Bref till Kammarkollegium d. 26 juli 1666. R. reg.

följande revisionen¹⁾. Man hade nämligen 1680 beslutat att å nyo anställa en dylik och utsåg för detta ändamål vid 1682 års prestmöte en kommitté, bestående af åtskillige mera bemärkte pastoror²⁾, bland hvilka särskildt må nämnas prostarne Heidrich i Kegel († 1692) och Bender i Klein Marien († 1695) samt kyrkoherden Böckler i Kusal. Alla tre spelade denna tid en framstående roll i Estlands kyrkliga lif, och den förstnämde åtnjöt äran af att anses såsom landskapets i estniskan mest hemmastadde prest. Men för att icke granskningen skulle behöfva verkställas under den förlamande känslan af att inga medel funnos att tillgå för tryckningen, vände sig biskop Hellwig (1677—84) till Karl XI och begärde för densamma ett anslag af 800 daler smt; för hvilken summa han beräknade, att 1000 exemplar skulle kunna anskaffas³⁾.

Denna begäran bifölls 1682 af konungen, till hvars vackraste drag det hörde, att han alltid sökte främja sina undersåtars religiositet och upplysning⁴⁾. Inom kort utbetalades ock den beviljade summan, så att arbetets utgifning syntes till fullo tryggad. Med glädje i sinnet underrättade biskopen vid 1683 års prestmöte de församlade ämbetsbröderna om den frikostiga gåfvan och uppmanade dem att påskynda verket. Frukten af de hållna öfverläggningarne blefvo flere viktiga beslut: Prosten Bender skulle med sina grannar, kyrkoherdarne Rhanæus i Tristfer och Kniper i Jewe, å nyo revidera det Nya Testamentet, hvars tryckning sedan borde begyuna. Korrekturet skulle prosten Heidrich åtaga sig samt de pastoror, som bodde närmast intill Reval. Som Luthers tyska bibelöfversättning åtnjöt det allra största anseende, var man ense om att densamma, såvidt möjligt, borde följas, men hänsyn tagas äfven till grundtexten samt de svenska och finska öfversättningarne. I fråga om skriftsätt och ortografi skulle den sista upplagan af sångboken tjäna som norm⁵⁾. Då denna var utgifven af den strängt konservative Heidrich⁶⁾, är

¹⁾ Konsist:s prot. d. 12 febr. 1685. R. K. A.

²⁾ Synodalhandl. 1683. Acta 1683. R. K. A. Paucker, Ehtlands Geistlichkeit s. 102, 115, 122, 197, 260.

³⁾ Ett memorial utan år och och dag, men troligen fr. 1682. Liv. 349.

⁴⁾ Bref t. Statskontoret d. 28 aug. 1682. R. reg. Beloppet uppfördes på 1683 års stat. Br. t. Statskontoret d. 23 dec. 1684. R. reg.

⁵⁾ Synodalhandlingar i Acta 1683. R. K. A.

⁶⁾ Gensup. Fischer, t. presidenten v. Platern d. 6 juli 1688. Acta 1688. R. K. A.

det tydligt, att man icke var sinnad att göra några ändringar i det från Stahls tid herskande kyrkospråket.

Utän tvifvel menade nu Estlands presterskap, att det stod nära målet för sina långvariga sträfvanden, men det bedrog sig högligen härutinnan. Man reviderade visst och förbättrade under de närmaste åren den grundval, som prosten Gøseken lagt, men endast med snäckartad långsamhet skred företaget framåt. Till någon del torde detta kunna förklaras deraf, att den nitiske biskop Hellwig afled i början af 1684, och att hans efterträdare Gerth (1685—1693) så godt som beständigt var frånvarande från sitt stift. Ett icke ringa missöde var det äfven, att öfversättningen af de 4 evangelierna brann upp vid den stora eldsvådan på dōmen 1684, ty frukten af mycken möda gick derigenom förlorad¹⁾. Hvad som likväl i främsta rummet hämmade granskningen, var det opraktiska sätt, på hvilket den nu såsom förut var anordnad. Den skulle verkställas i Reval, men som medel saknades att här underhålla de kommitterade, kände dessa sig icke förbundna att regelmässigt besöka de hållna sammanträdena. Stiftsstyrelsen lät då andra pastoror, som händelsevis anlände till staden, hjälpa till vid arbetet, men vållade derigenom mera skada än gagn, ty i öfversättningen uppstod en ojämnhet, som icke var lätt att utplåna. Allra minst torde detta varit möjligt för de prestkonvent, som tid efter annan försökte sig derpå²⁾.

Emellertid trodde sig presterskapet i slutet af 1684 färdigt att skrida till tryckningen. Vid ett konvent i okt. detta år träffades öfverenskommelse med en boktryckare i Reval (Brendeken) och en pappersfabrikant, som redan före Martini skulle aflemla det nödiga papperet³⁾. Samtidigt höllo prosten Heidrich och hans biträden från landet några sammanträden med de i estniskan kunnige stadspresterna och läto trycka 2 ark af Romarebrevet, emedan evangelierna ej ännu hunnit att revideras. Nämda profark framlades i januari 1685 för ett nytt konvent⁴⁾, på det att »dubia än en gång

¹⁾ Kons. prot. d. 12 febr. 1685. R. K. A.

²⁾ Kons. skrifvelse till biskop Gerth d. 19 febr. och d. 20 mars 1686. Kons. koncepter 1682—83 (sic!). R. K. A.

³⁾ Kons. skrifvelse d. 4 okt. 1684. Kons. konc. 1682—1683. R. K. A.

⁴⁾ Kons. prot. d. 12 febr. 1685. R. K. A.

skulle konfereras.» Vid samma tillfälle uppdrogs det åt prosten Heidrich, den redan omtalade Böckler samt pastorerna i Jeglecht Johan Wilcken och i St. Jürgens Ludvig Schultz att lägga sista handen vid verket. De ålades blott att rätta sig efter innehållet i 1683 års synodalbeslut samt i tvifvelaktiga fall af betydande vikt rådgöra med andra¹⁾.

Nödiga förberedelser för tryckningen voro sålunda träffade, och man väntar blott att se denna taga sin början. Då inträffade en verklig öfverraskande händelse. Den 12 februari 1685 uppträdde prosten Heidrich i konsistorium och anförde, att den gjorda öfersättningen behöfde omarbetas »usque ad calcem», och att mycket begrundande ännu vore af nöden, emedan till följd af estniskans fattigdom många ord och talesätt måste nybildas eller lånas från andra språk. Med anledning häraf föreslog han, att tryckningen skulle uppskjutas till den nye biskopens ankomst, hvilken förmodades komma att inträffa följande höst²⁾.

Att konsistoriets medlemmar med bekymmer lyssnade till det framställda förslaget, kunna vi lätt tänka oss. De måste ju frukta, att det långvariga dröjsmålet med tryckningen skulle slutligen uppväcka konungens misshag och till äfventyrs vålla, att ledningen af arbetet blef dem fräntagen. Det gick likväl icke an att offentliggöra en öfersättning, som af själfva granskningskommittén vitsordades såsom underhållig. Tryckningen uppsköts, och innan den å nyo hann med allvar bringas å bane, hade öfersättningsfrågan inträd i ett alldeles nytt skede.

¹⁾ Kons. prot. d. 23 jan. 1685. R. K. A.

²⁾ Kons. prot.

Konferenserna i Lindenhof och Pillistfer samt underhandlingar och strider mellan general- superintendenten Fischer och det estländ- ska konsistoriet 1685—1694.

Den livländska kyrkans styresman var denna tid den bekante Johan Fischer. Född i Lübeck 1633, hade han 1674 förordnats till generalsuperintendent i Livland. Han var en kraftig och insigtsfull personlighet, men icke litet själfrådig, hvarföre han också trots sina stora förtjänster till sist råkade i onåd. Missnöjd med förhållandena, öfvergaf han landet 1699 och begaf sig åter till Tyskland, der han 1705 afled såsom generalsuperintendent i Magdeburg.

Till de mest berömvärda sidorna af Fischers verksamhet såsom generalsuperintendent hör hans omsorg om åvägabringande af estniska och lettiska bibelöfversättningar. Enligt sitt eget påstående fick han af Karl XI år 1682 i uppdrag att låta öfverflytta bibeln till de trenne språk, som talades i Livland, d. v. s. det lettiska, det Dorpt-estniska och det Reval-estniska¹⁾, men det kan ifrågasättas, om denna uppgift är fullt riktig, då ungefärligen samtidigt ett anslag tillförsäkrades biskop Hellwig för Nya Testamentets utgifvande på sistnämnda munart. Säkert är också, att Fischer till 1685 endast träffade anstalter för bibelns öfversättande på de båda förstnämnda språken. Anordningarna bära vittne om hans praktiska blick, men ådagalägga äfven, att han hade större penningesummor till sitt förfogande än biskopen i Estland. Hvardera öfversättningen utfördes af en enda person — den lettiska af prosten Glück från Marienburg, den Dorpt-estniska af den unge Adrian Virginius²⁾ —

¹⁾ Fischer till Karl XI d. 20 okt. 1688. Acta 1688. R. K. A. Fischer t. Karl XI d. 15 okt. 1691. Liv. 363.

²⁾ Adrian Virginius blef sedan pastor, först i Kawelecht och derefter i Odenpäh i Livland. Han dödades af ryssarne 1706 »efter långvarigt fängelse och pinande». Generalsup. Skragge t. Karl XII d. 4 dec. 1706. Liv. 364.

den följande granskningen deremot utaf flere pastoror, hvilka försågos med underhåll och med vikarier i sina församlingar, så att deras arbete kunde fortgå utan afbrott¹⁾. Genom ett dylikt tillvägagående uppnåddes på jämförelsevis kort tid de bästa resultat. Nya Testamentet kunde utkomma på lettiska redan 1685 och på Dorpt-estniska 1686. Sedermera följde 1689 hela bibeln på lettiska, men på Dorpt-estniska har den aldrig blifvit utgifven²⁾.

År 1685 begaf sig Fischer till Sverige och uppvaktade Karl XI i Stockholm. Vid detta tillfälle meddelade han konungen, hvilka åtgärder han vidtagit för de lettiska och Dorpt-estniska öfversättningarna, och frågade, om det skulle på samma sätt förfaras med den Reval-estniska³⁾. Ett sådant spörsmål har icke kunnat undgå att framkalla allvarliga öfverläggningar. Man hade ju redan en af presterskapet i Estland verkställd öfversättning, hvilken under in-seende af stiftets styrelse höll på att granskas för att sedermera tryckas. Var det då icke lämpligast att blott afbida detta arbetes fullbordan och på Fischers fråga gifva ett nekande svar? Måhända hade konungen bestämt sig för ett uttalande i denna riktning, om biskop Hellwigs nyutnämnda efterträdare Gerth varit i tillfälle att genast resa öfver till Estland och påskynda den så långsamt framskridande revisionen, men då detta icke lät sig göra, beslöt han att åt den driftige generalsuperintendenten anförtro ledningen af Nya Testamentets öfverflyttande äfven till det Reval-estniska språket. Genom en resolution af den 11 juli 1685 sattes Fischer i spetsen för företaget. Han skulle ombesörja, att de estländska presternas verk blef underkastadt en granskning af ombud från de trenne stift, der Reval-estniska talades, samt likaledes taga tryckningen om hand⁴⁾. Någon alldeles ny öfversättning behöfde han således icke utföra, och derföre ansåg sig konungen äfven kunna påbjuda, att revisionen skulle taga sin början i Riga redan d. 1 september samma år. De deputerade från Estland skulle vara 4, och förordnades dertill

¹⁾ Fischers anförda bref d. 20 okt. 1688. Kons. i Reval till biskop Gerth d. 19 febr. 1686. Kons. konc. 1682—1683. R. K. A.

²⁾ Reimanns anf. arbete.

³⁾ Fischers anf. bref till Karl XI d. 20 okt. 1688.

⁴⁾ Fischer till konsistoriet i Reval d. 29 aug. 1687. Acta 1687. R. K. A. Skrifvelse från det estländska presterskapet t. biskop Gerth, pres. för Karl XI, d. 25 maj 1689. Liv. 349.

de båda prostarne Heidrich och Bender, hvilka tillätos att själfva utse sina kolleger¹⁾.

När underrättelsen om dessa Karl XI:s befallningar i aug. 1685 framkom till Reval, uppväcktes hos domkonsistoriets ledamöter en stor missbelåtenhet. Var icke Estland hufvuddelen af det område, der den Reval-estniska dialekten talades? Hade icke de på detta tungomål utkommande böckerna plägat tryckas i Reval? Och hade icke öfversättningen af Nya Testamentet utförts af estländska präster under uppsigt af stiftets styresmän? Huru förödmjukande vore det icke, om detta verk nu skulle omgestaltas af främlingars händer under en främlings ledning, och dess tryckning verkställas på en främmande ort! Så tänkte man i konsistoriet, och en tid bortåt handlade man äfven, som om konungen icke menat allvar med sina föreskrifter. Sammankomsten i Riga gjorde domkapitlet först om intet genom en förklaring, att ombud icke kunde infinna sig från Estland²⁾. Sedan sökte det med sitt eget prästerskaps tillhjälp bringa arbetet på Nya Testamentet till sin fullbordan. I dec. 1685 fick den kommitté, som utsetts i jan. samma år, sitt uppdrag förnyadt³⁾, och i febr. 1686 sysslade ett konvent, vid hvilket prostarne och de flesta pastorerna voro närvarande, med revisionen af Matthei evangelium. Den öppet uttalade afsigten var att så fort som möjligt skrida till tryckning. Ännu vid denna tid hyste konsistoriet förhoppning att kunna undvika alla konferenser⁴⁾, men kort derefter togs det äntligen ur sin villfarelse genom ett bestämdt yrkande af Fischer, att ett sammanträde skulle hållas i Augusti 1686⁵⁾. Man måste således foga sig i det oundvikliga och rusta sig i ordning. Af de redan förut utsedde ombuden Heidrich, Bender, Kniper och Bäckler voro den första och den siste hindrade från att resa, hvarföre i deras ställe utsågos prosten Embken i Fickel och pastor Winkler i Rappel. Äfven uppsattes en instruk-

¹⁾ Gerth till kons. i Reval d. 28 juli 1685. Acta 1685. Af kons. prot. d. 27 aug. 1685 tyckes framgå, att pastorerna Bäckler och Kniper, som utsågos, valdes af *konsistoriet*. R. K. A.

²⁾ Kons. prot. d. 20 aug. 1685. R. K. A.

³⁾ Kons. prot. d. 9 dec. 1685. R. K. A.

⁴⁾ Kons. i Reval till biskop Gerth d. 19 febr. 1686. Kons. konc. 1682—1683. R. K. A.

⁵⁾ Kons. i Reval t. biskop Gerth d. 20 mars 1686. Kons. konc. 1682—1683. R. K. A.

tion, som bland annat ålade de deputerade att fasthålla vid de på föregående synoder bestämda grundsatserna för öfversättningen¹). Att en sådan föreskrift skulle gifvas, var att vänta, då såväl domkonsistoriets medlemmar som de öfrige presterna i Estland utmärkte sig för en hög grad af konservatism. »Alle Neuerung ist verdächtig», var deras lösen. Genom att afvika från Luthers tolkning skulle enligt deras mening blott »löje väckas hos papister, calvinister, socianier och svärmare», och lika litet ville de medgifva någon ändring af Stabls kyrkospråk.

Sådana voro presternas åsichter i Estland, men för att rätt förstå de följande tilldragelserna måste vi äfven lära känna, hvilka principer Fischer och det estniska presterskapet i Livland kunde vilja tillämpa vid bibelarbetets utförande. Beträffande Luthers version af Nya Testamentet må då först och främst nämnas, att generalsuperintendenten var en alltför insigtsfull och klarseende teolog för att egna densamma den blinda beundran, som eljes denna tid var så vanlig. Både vid den lettiska och den Dorpt-estniska öfversättningen hade han sökt åvägbringa en närmare anslutning till grundtexten, och det var därför naturligt, att han äfven, då det gällde den Reval-estniska, skulle önska iakttagandet af samma förfaringssätt. Denna mening delade förmodligen många af hans prester.

Hvad åter angår det Stahlsk kyrkospråket, var det, såsom vi erinra oss, behäftadt med den stora bristen att vara oestniskt till sin ortografi och grammatik, hvarföre det icke heller till fullo begreps utaf allmogen. Det dröjde likväl i omkring 50 år, innan någon röst höjdes mot dess förträfflighet, men på 1680-talet började ändtligen en rörelse, som afsåg dess reformerande. Upphofsmanen var studeranden Bengt Gottfrid Forselius, en son till prosten i St. Matthiæ församling i Estland Johan Forselius, som var en grundlig kännare af esternas åskådningar och vanor²). Ehuru sonen

¹) Kons. prot. d. 12 aug. 1686. R. K. A.

²) B. G. Forselius omtalas af domkonsistoriet i Reval såsom landsman och son till en gammal välförtjänt prost och konsistorialis. En skrivelse trol. fr. 1688 från kons. och flere prester till reduktionskommissionen i Estland. Acta 1686. R. K. A. Gabriel Herlinus, som var gift med en dotter till prosten J. Forselius, kallar B. G. Forselius för sin svåger i bref d. 21 juni 1688. Acta 1688. Han var sålunda ej son af prosten Andreas Forselius i Oberpahlen. Att han icke hette Bengt Johan, såsom fler-

tidigt borttrycktes af döden -- han drunknade nämligen i slutet af 1688 — har han dock hunnit förvärfva sig de mest berättigade anspråk på sina landsmäns tacksamma hågkomst. Intagen af en varm medkänsla för de okunniga esterna, har han med ett i sanning sällspordt nit verkat för deras upplysning och lyckats bringa ett icke ringa antal folkskolor till stånd i både Estland och Livland. Af huru stort intresse det än vore att skildra denna sida af hans lifsgerning, kunna vi icke här inlåta oss derpå, utan öfvergå till hans betydelsefulla uppträdande i språkfrågan. Vid sin undervisning af allmogens barn hade han ett godt tillfälle att erfarå, hvilka olägenheter derigenom uppstodo, att talspråket så mycket skilde sig från skriftspråket. Allt mera vann den riktiga tanken hos honom insteg, att det senare borde rätta sig efter det förra, och slutligen uppträdde han offentligt med förslag, som afsågo bortrensande af germanismerna ur skriftspråket. I sådant syfte yrkade han bland annat, att vissa bokstäfver såsom c f q v x y z, hvilka bönderna ej kunde uttala, skulle ur alfabetet uteslutas¹⁾. Till dessa ändringar af skrifsättet inskränka sig dock ingalunda de ifrågasatta förbättringarna, såsom man vanligen tyckes föreställa sig i Östersjöprovinserna. Nej, af urkunderna framgår med säkerhet, att Forselius äfven velat omdana den estniska formläran genom att låta språkets egendomligheter komma till sin rätt t. ex. vid nominas och verbens böjning samt adjektivens komparation²⁾. Det bör också nämnas, att den nästan samtidige pastor Gutsleff säger i företalet till Thor Helles år 1732 utgifna estniska grammatik, att Helle haft Forselius till föregångare, »och att han lagt första grundstenen till denna byggnad»³⁾. Långt större, än man i allmänhet antagit, äro således hans förtjänster om det nyare estniska skriftspråket, ja, oss synes det, som om han borde kallas dess skapare. Oss veterligt har nämligen

städes uppgifves, visa hans egna bref. Prosten J. Forselius är den egentlige författaren till en af J. W. Böckler utgifven, mycket ryktbar skrift: *Der Ehsten abergläubische Gebraüche etc.*

¹⁾ Kons. prot. d. 12 jan. 1687. R. K. A.

²⁾ Se t. ex. kons. protokoll d. 21 okt. 1686, d. 12 jan. 1687; Fischer till presidenten v. Platern d. 6 juli 1688. Acta 1688. R. K. A. Det estländska presterskapets anf. skrifvelse t. biskop Gerth 1689. Liv. 349.

³⁾ Ahrens, Joh. Hornung, der Schöpfer unserer estnischen Kirchensprache. Reval 1845 s. 22.

ingen så tidigt som han framställt de grundsatser, som sedermera tillämpades af Johan Hornung och andra¹⁾.

För sina meningar vann Forselius snart anhängare. Prestkandidater sådana som Johan Hornung²⁾ och Magnus de Moulin ställde sig på hans sida, liksom äfven flere prester, särskildt tyckes det inom det Dorpt-estniska området. Vi nämna endast Adrian Virginius³⁾. Ja, han lyckades äfven om sina idéers riktighet öfvertyga själfve generalsuperintendenten Fischer, ehuru denne icke förstod det estniska språket.

Såsom af det nu anförda framgår, hyste i mera än ett afseende Fischer och det estländska domkonsistoriet skilda åsigtter, och det var derföre icke att vänta, att den beramade konferensen skulle aflöpa utan skarpa debatter. Till mötesplats hade godset Lindenhof nära Wolmar blifvit bestämdt. Här inträffade mot slutet af augusti 1686 de utsedde ombuden. Namnen på de estländske hafva vi redan lärt känna. De livländske voro prosten Brockman i Lais, prosten Freier i Pernau, pastor Johan Forselius i St. Johannes och pastor Adrian Virginius i Kawelecht. Från Ösel kommo pastorerna Wulpus i Karris och Rudiger i Kielkond. Med dessa 10 prestmän adjungerades tvänne studenter, nämligen Bengt Gottfrid Forselius och Magnus de Moulin⁴⁾, så att mötesdeltagarnes antal uppgick till 12 eller, om vi äfven medräkna Fischer, till 13.

¹⁾ Sina åsigtter har Forselius själf tillämpat i flere skrifter. En ABC-bok af honom omtalas redan 1686. Äfven anses han med stor sannolikhet vara utgifvare af den ABC-bok (äfven omfattande Luthers katekes), som Fischer 1688 lät utgifva, och såsom upphofsman jämte Adrian Virginius till en samling af 50 estniska kyrkosånger, som efter hans död utkom i Riga 1690. Recke und Napiersky, Schriftstellerlexikon art. B. J. Forselius. Anf. skrifvelse trol. fr. 1688 af kons. i Reval och flere prester till reduktionskommissionen. Acta 1686. R. K. A.

²⁾ Om Johan Hornungs lefnadsöden är ej mycket bekant. D. 22 sept. 1692 gaf Karl XI sitt samtycke, att han efterträdde Westring i diakonatet i Oberpahlen i Livland. (R. reg.) 1697 omtalar generalsuperintendenten Fischer honom såsom ett landets barn, hvilket förmodligen vill säga, att han var född i Livland, och säger, att han några år haft uppsigten öfver de estniska skolorna i landet och dervid förhållit sig flitig och sorgfällig (Fischer och koas. till Karl XI d. 25 sept 1697, Liv. 364). D. 14 jan. 1698 utfärdades kunglig fullmakt för honom att vara kyrkoherde i Karol i Livland (R. reg.). Han råkade 2 gånger i rysk fångenskap och dog såsom fånge 1715. Om hans skrifter se längre fram i denna afhandling!

³⁾ Se t. ex. anf. skrifvelsen trol. från 1688 af domkonsistoriet och flere prester till reduktionskommissionen. Acta 1686. R. K. A.

⁴⁾ Företalet till Nya Testamentet 1715.

Den 27 augusti öppnades sammankomsten med en kort gratulation och benediction af generalsuperintendenten samt med afsjungande af psalmen *Veni sancte spiritus*¹⁾. Derpå skulle arbetet taga sin början, men nu befanns det, att de från Estland skickade ombuden endast medförde en ringa del af sin öfversättning, ehuru denna ju skulle läggas till grund för revisionen. Det egendomliga förhållandet berodde derpå att största delen af verket legat hemma hos Böckler²⁾ och icke kunnat af konsistoriet i rätt tid utbekommas, emedan pastorn rest öfver till Sverige. De deputerade hade derföre måst anträda färden med de stycken, som funnos i Reval, och med den aflidne prostens Gøsekens version, hvilken med möda kunde läsas³⁾. Föga nytta var det alltså möjligt att draga af densamma, och då de saknade manuskripten ej afhördes ifrån Reval, förefaller det oss otvifvelaktigt, att man vid konferensen ej blott fick selsätta sig med granskning af en redan utförd öfversättning, utan äfven måste fylla mången lucka med en aldeles ny. Till följd häraf skred arbetet endast långsamt framåt, hvartill äfven bidrog, att de starka meningsskiljaktigheterna framkallade mycken diskussion. Först och främst var man oense om hvilken ställning man skulle intaga till den lutherska tolkningen. Estlänvarne önskade, att denna obetingadt måtte följas, medan å andra sidan Fischer och flertalet med honom yrkade på en trognare anslutning till grundtexten. De förra gifvo slutligen vika, emedan de trodde konungen dela Fischers uppfattning, alldenstund man ofta rättat sig efter grundtexten såväl i de lettiska och Dorpt-estniska upplagorna af Nya Testamentet som i den nytryckta finska bibeln. Äfven vid detta tillfälle iakttog man samma förfaringssätt. Luthers öfversättning rättades efter grundtexten, men under jämförelse med de svenska, finska och dorptska versionerna. När man icke var enig, fingo plurima vota gifva utslaget.

Mindre medgörliga voro de estniska ombuden i en annan tvistefråga. På generalsuperintendentens begäran afgaf Bengt Gott-

¹⁾ Prosten Bender till biskop Gerth d. 16 dec. 1686. Acta 1686. R. K. A.

²⁾ Hos Böckler befunno sig delar af Marci, Lucas' och Johannes' evangelier och Romarebrevet samt hela Apostla Gerningar samt alla böckerna från och med Galaterbrevet till Nya Testamentets slut. Dessa böcker aflemnades först d. 15 sept. Kons. prot. d. 15 sept. 1686. R. K. A.

³⁾ En supplik utan år och dag till konungen, synbarligen från domkonsistoriet. Acta 1686. R. K. A.

frid Forselius muntligen en fullständig redogörelse för sina förslag till språkreformer, men estländarne gjorde genast invändningar mot dessa. De funno det nya skrifsättet anstötligt och de nya böjningarna icke grundade på vissa regler såsom de gamla. Då de understöddes af pastorerna från Ösel¹⁾ samt af prostarne Brockman och Freier, beslöt Fischer att tills vidare uppskjuta frågans afgörande. Han hoppades att Forselius' motståndare framdeles skulle kunna bringas på bättre tankar.

Efter vid pass en månads sammanvaro upplöstes konferensen den 25 sept. Man hade då endast medhunnit Matthei och Johannes' evangelier samt brefven till Romarne, Korintierna, Galaterne och Efesierna. Ett nytt möte var sålunda af nöden, och generalsuperintendenten bestämde äfven före skilsmässan, att ett sådant skulle hållas i Dorpt i början af 1687. De återstående böckerna af Nya Testamentet fördelade han till öfversättning mellan ombuden, hvarvid pastorerna från Ösel och Livland till hjälp erhöles Gøsekens version²⁾. Som han ingalunda misströdade om att vinna de estniska presterna för språkliga förbättringar, skickade han med Embken och Winkler till konsistoriet i Reval det föredrag, som Forselius hållit, samt ett i öfverensstämmelse med dess grundsatser af de Moulin renskrifvet exemplar af Matthei evangelium, såsom det af konferensen reviderats³⁾. På detta sätt sökte han förbereda det kommande mötet.

Emellertid skulle de meningar, för hvilka generalsuperintendenten kämpade, stöta på ett långt häftigare motstånd i Estland, än han väntat. I jan. 1687 tog domkonsistoriet, förstärkt af flere språkkunniga pastorer, det Forseliska förslaget i ompröfning och blef snart färdigt med sitt utlåtande. Man kunde väl icke neka, att det af folket talade språket skilde sig från det skrifna, men man drog

¹⁾ Det estländska presterskapet berömde sig alltid sedermera af att understödjas i denna fråga af sina ämbetsbröder på Ösel. Dessa voro emellertid ljumma vänner och sågo i hela tvisten »einen unerbaulichen Wortstreit». Superint:s bref d. 19 okt. 1687 t. ministerium i Estland. Acta 1687. R. K. A.

²⁾ Här af är det tydligt, att de hos Böckler förvarade böckerna ej kommo fram före konferensens slut.

³⁾ Om konferensen i Lindenhof se Benders bref till kons. i Reval d. 3 och 24 sept. och till biskop Gerth d. 16 dec. 1686. Acta 1686. Kons. prot. d. 21 okt. 1686. R. K. A. Det estländska presterskapets anf. skrifvelse t. biskop Gerth, pres. för Karl XI d. 25 maj 1689. Läv. 349.

ur detta förhållande en helt annan slutsats, än Fischer hade gjort. Medan denne nämligen yrkade på skriftspråkets förändring till större likhet med talspråket¹⁾, sågo de estländske presterna ännu med ringaktning ned på böndernas tungomål såsom en grof och förderfvad munart och ville, att allmogen skulle lära sig tala rätt, d. v. s. i öfverensstämmelse med Stahls kyrkospråk. För öfrigt menade de, att det gamla skrifsättet borde bibehållas, emedan det på grund af sin tyska prägel var lättare för utlänningar att lära, och emedan det användes i alla dittills utgifna estniska böcker, till och med i det dorptska Nya Testamentet. Blevde det nu ändradt, skulle en stor förvirring uppstå, och de husfäder i landet, som kunde läsa, få afsmak för bibeln, katekesen och den öfriga uppbyggelseliteraturen²⁾. Huru underhaltiga dessa skäl än kunna synas, voro de dock tillräckliga för förkastelsesdomens fällande, och i denna hafva de flesta landtpresterna sedan skriftligen instämt.

Generalsuperintendentens bemödanden att vinna estländarne för språkliga reformer hade således misslyckats. Men icke nog dermed! Äfven en annan motgång träffade honom, innan den andra konferensen hann sammanträda. I en resolution af den 9 dec. 1686 förordnade nämligen Karl XI, möjligen dertill föranledd af biskop Gerth, att emedan det estländska presterskapet hufvudsakligen bestod af personer, som studerat vid tyska akademier, »hvarest Luthers version begagnades och skattades såsom autentisk jämte andra symboliska böcker», skulle densamma efterföljas vid revisionen³⁾. Konungen hade sålunda i denna tvistefråga tagit parti för den åsigt, som domkonsistoriet i Reval hade förfäktat.

Uppmuntradt häraf, beslöt nyssnämnda myndighet att i allo vidhålla sina förra åsigtter och göra det med bestämdhet. Man föreskref, att de deputerade från provinsen, hvilka skulle sändas till den blifvande konferensen, genast vid sammanträdenas början skulle yrka på följandet af Luthers öfversättning och på förkastandet af det nya

¹⁾ Fischer uttalar i bref till domkonsistoriet i Reval d. 29 aug. 1687 de sunda tankarne, att bokstäfver, som de infödda ej kunna uttala, höra icke till språket, och att böjningar skall främlingen lära af de infödda och ej tvärtom. Acta 1687. R. K. A.

²⁾ Kons. prot. d. 12 och 13 jan. 1687. R. K. A.

³⁾ Karl XI:s res. d. 9 dec. 1686. R. reg.

skriftsättet¹⁾ och genast afbryta förhandlingarna, om Fischer med sina anhängare ej ville foga sig häri. Att infinna sig med en dylik instruktion torde dock icke hafva förefallit angenämt, ty man ser, att flere pastorer undanbådo sig det ärofulla uppdraget. Ändtligen förklarade sig prosten Bender samt pastorerna Kniper i Jewe, Riesen-kampf i Goldenbeck och Rublach i St. Matthæi villige att resa²⁾.

Det hade nu blifvit bestämdt, att den andra konferensen skulle hållas i Pillistfer nära Oberpahlen. Hit begåfvo sig alltså i januari 1687 de deputerade från de olika stiftet. Från Livland och Ösel anlände samma personer, som förut varit närvarande i Lindenhof, med undantag af pastor Wulpus och studenten de Moulin. I den senares ställe inträdde studenten Johan Hornung. Af estländarne voro Rublach och Riesenkampf nya. Sammanträdena togo sin början d. 21 januari och räckte till den 18 i följande månad³⁾. Utan tvifvel voro de utmärkta af lifliga debatter. Forselius' reformförslag och det estländska presterskapets utlåtande öfver detsamma framlades och diskuterades, men då generalsuperintendenten såg, att motståndet fortfarande var häftigt, uppsköt han äfven denna gång tvistens afgörande till framtiden⁴⁾.

Af de båda viktigaste hindren för ett godt samarbete vid mötet hade sålunda ett för tillfället röjts ur vägen. Men huru skulle enighet kunna uppnås, då det gällde att bestämma, om man vid granskningen endast skulle bekymra sig om Luthers öfversättning eller i främsta rummet rätta sig efter grundtexten? Som vi hafva sett, stodo meningarne i denna fråga skarpt mot hvarandra, och densamma kunde icke undanskjutas. *Mot all förmodan gåfvo emellertid de estniska ombuden efter*, då Fischer förklarade, att han ville taga ansvaret inför konungen på sig, om man fogade sig efter hans vilja⁵⁾.

¹⁾ Vid konferensen i Lindenhof hade äfven föreslagits, att nomina propria borde skrivas, såsom bönderna uttalade dem. Detta bruk hade redan Virginius, ehuru ej konsekvent, iakttagit i det Dorpt-estniska Nya Testamentet. De estländska presterna ogillade detsamma.

²⁾ Kons. prot. d. 12 jan. 1687. R. K. A.

³⁾ Uppgiften i företalet till Nya Testamentet 1715 beriktigas af Benders bref till kons. i Reval den 26 febr. 1687, der det äfven berättas, att Rublach först ankom efter Knipers afresa. Acta 1687. R. K. A.

⁴⁾ Anf. skrifvelse trol. af år 1688 från kons. i Reval och flere prester till reduktionskommissionen i Estland. Acta 1686. R. K. A.

⁵⁾ Rublach t. kons. i Reval d. 2 april 1687. Acta 1687. R. K. A.

Sedan tvisten om principerna hade upphört, gick arbetet raskt framåt. De förut hos Böcker förvarade manuskripten voro nu tillstädes, och enligt uppgift från estländsk sidå reviderades hufvudsakligen översättningar, som verkstälts af det estländska presterskapet. Riktigheten af detta påstående kan dock betvivlas, ty visst är, att man äfven använde de tolkningar, hvilka ombuden från Ösel och Livland utfört efter sista konferensen¹⁾. Hvad som då icke hade medhunnits, blef nu genomgånet, så att när ombuden åtskildes, var Nya Testamentets granskning verkligen avslutad. Luthers översättning hade man endast följt, då grundtexten ansetts medgifva det samma²⁾.

De af konungen påbjudna konferenserna voro sålunda hållna, och man hade erhållit ännu en översättning af Nya Testamentet, men föga var dermed vunnet, då densamma af domkonsistoriet i Reval ogillades för sin trohet mot grundtexten och af Fischer för sitt Stahlska språk. Skulle nu de olika meningarna kunna sammanjämkas? Det var frågan. Tyvärr, visade sig detta omöjligt. Striden fortfor och antog en mera bitter och förgelseväckande karakter än någonsin förut. Man kämpade synbarligen ej blott för sin öfvertygelse, utan ock för sin maktställning. Man tillät sig å ömse sidor personliga angrepp, dock mest — det måste erkännas — Fischer. Särskildt gaf denne luft åt sin ovilja mot prosten Heidrich, hvilken han trodde leda sina vedersakare i Estland. Han beskyllde honom ej blott för okunnighet, utan ock för lumpenhet, i det motivet för hans motstånd mot Forselius' idéer skulle vara obenägenhet att erkänna felen i den af honom redigerade upplagan af psalmboken³⁾. För tvistens förlopp efter konferensernas slut skola vi i det följande redogöra.

Såsom vi förut hafva antydtt, var generalsuperintendenten en mycket själfrådig man, som till och med kunde ådagalägga gensträfvighet mot den enväldige konungens befallningar. Af en sådan per-

¹⁾ Den förut anf. suppliken utan år och dag till Karl XI, synbarligen från domkonsistoriet. Acta 1686. R. K. A. De estländska presterskapets anf. skrifvelse till Gerth 1689. Liv. 349. Det af Heidrich öfversatta Marci ev. gillades i Pillistfer. Heidrich t. kons. d. 21 febr. 1690. Acta 1690. R. K. A.

²⁾ Benders och Rublachs anf. bref d. 26 febr. och d. 2 april 1687.

³⁾ Se t. ex. Fischers bref t. Karl XI d. 20 okt. 1688 och d. 23 juni 1689 och till pres. v. Platern d. 6 juli 1688. Acta 1688 och 1689. R. K. A.

sonlighet voro inga eftergifter att vänta. Äfven efter konferenserna verkade han oafslätligt för att det Nya Testamentet skulle utkomma i öfverensstämmelse med hans egna åsigt. Visserligen tillfredsställde honom det i Lindenhof och Pillistfer utförda arbetet icke fullkomligt, men i hufvudsak hade han ju anledning att med det samma vara belåten, ty det var under hans egen uppsigt verkställt efter grundtexten, och det språkliga kunde jämförelsevis lätt ändras genom en revision. En dylik har han ock låtit ega rum, och som det tyckes utan dröjsmål. Vid konferensen i Lindenhof hade den närvarande studenten de Moulin fått sig anförtrodt att renskrifva, hvad man der öfversatt, och motsvarande uppdrag gafs i Pillistfer åt Hornung¹⁾, men meningen åtminstone hos de estländska ombuden var, att båda skulle inskränka sig till en renskrifvares blygsamma roll. Detta har den förre likväl icke gjort²⁾ och icke heller den senare, emedan han bekom en särskild fullmakt — naturligtvis af Fischer — att ändra ej blott felen i ortografien, utan äfven det, som stridde mot språkets grammatiska regler³⁾. Såsom vi längre fram skola omnämna, dröjde det ej länge, förrän generalsuperintendenten såg sig i besittning af ett verk, som troligen endast genom sitt språk skilde sig från det vid konferenserna fullbordade, men som just på denna grund tilltalade honom mera.

Att i godo få ett dylikt arbete antaget af de estländska presterna var emellertid ännu aldeles omöjligt. Forselius' meningar började nog vinna insteg äfven bland dem, såsom framgår af det faktum, att flere af de bästa pastorerna skaffade sig skolmästare, hvilka un-

¹⁾ Bunder till biskop Gerth. d. 16. dec. 1686 och till kons. i Reval d. 29 febr. 1687. Acta 1686 och 1687. R. K. A.

²⁾ I sitt nyss anf. bref d. 26 febr. 1687 yttrar Bunder i fråga om det åt Hornung lemnade uppdraget: Han skall förmodligen eftergå de Moulin. Att denne efter det nya skrifset renskrifvit Mattheus, är förut omtaladt.

³⁾ Det estländska presterskapets anf. skrifvelse t. biskop Gerth 1689. Liv. 349. Företalet till Nya Testamentet 1715 och efter denna källa senare estländska förf. uppgifva, att det vid konferenserna reviderade exemplaret förkom, så att, då man skildes, stod det ej att finna. Detta påstående är, såsom flere samtida handlingar visa, *grundlöst*. Versionen omtalas t. ex. i Fischers bref t. kons. i Reval d. 29 aug. 1687. (Acta 1687. R. K. A.) och presterskapets nyss anf. skrifvelse 1689. Ej heller hafva vi i något kungligt bref eller i någon annan handling funnit det ringaste tal om en såd n förlust. Det är af stor vikt för bibelarbetets historia att lägga märke härtill.

dervisade efter hans metod. Konsistoriet och majoriteten bibehöll dock hårdnackadt sin förra ståndpunkt och synas icke en gång velat mera deltaga i öfverläggningar rörande de omtvistade frågorna. Domkapitlet afböjde nämligen först i augusti 1687 ett samtal med Ferselius om det nya skrifsättet¹⁾ och underlät sedan i oktober 1687 att skicka några deputerade till Dorpt, ehuru generalsuperintendenten uppmanat dertill, emedan man ville med dem ånyo taga samma angelägenhet i öfvervägande²⁾.

Om Fischer mycket sörjde öfver detta handlingssätt, låta vi vara osagdt, då estländarnes omedgörlighet redan var tillräckligt pröfvad, och han efter konferenserna var fast besluten att äfven mot deras vilja utgifva det Nya Testamentet, sedan det reviderats efter hans egna grundsatser. För denna afsigt talar en omständighet, som förtjänar att påpekas. Fischer hade 1686 både i Riga och i Lindenhof — således medan han ännu hoppades kunna förmå sina motståndare till eftergifvenhet — gått in på tryckningens verkställande i Reval³⁾, men efter sammankomsten i Pillistfer ändrade han tanke. I kraft af den kungliga resolutionen d. 11 juli 1685 gjorde han nu anspråk på att själf öfvervaka och leda utgifningen⁴⁾, hvadan denna naturligen borde ske i Riga.

I Reval tog man illa vid sig häröfver, så mycket mera som generalsuperintendenten efter mötet i Pillistfer hos sig behöll handskrifterna till den estländska öfversättningen och trots upprepade maningar icke skickade dem till baka⁵⁾. Man befarade, att han tänkte ensam taga verkets fullbordande om hand och icke en gång unna det estländska presterskapet möjlighet att konkurrera.

I sin förbittring klagade det estländska konsistoriet såväl för biskopen som för konungen. Det beskärmade sig öfver afvikelserna från Luthers öfversättning, öfver det nya skrifsättet m. m., men allra mest öfver Fischers anspråk på rätten att trycka det Nya

¹⁾ Kons. prot. d. 26 aug. 1687.

²⁾ Fischer t. kons. d. 29 aug. 1687; superint. på Ösel t. estl. presterskapet d. 19 okt. 1687. Acta 1687. R. K. A.

³⁾ Bender t. kons. i Reval d. 3 sept. 1686. Acta 1686. R. K. A.

⁴⁾ Fischer t. kons. i Reval d. 29 aug. 1687. Acta 1687. R. K. A.

⁵⁾ Kons. prot. d. 17 juni 1687, 11 dec. 1687.

Testamentet. Beklagligtvis lyssnade Karl XI till de ingifna besvärerna och utfärdade föreskrifter, som gjorde generalsuperintendentens sträfvanden om intet. Till en del berodde väl detta förhållande på hans missnöje med den egenmäktighet, som han tyckte sig spåra hos Fischer, till en del åter på biskopens inflytande.

Först och främst ingrep konungen i språkstriden. Den 7 sept. 1687 afgick befallning till de kungliga reduktionskommissarierna i Estland, landtrådet Tisenhausen och lagmannen Karl Bonde, att efter noggrannt öfvervägande inkomma med betänkande, »efter hvilket skrifsätt det vore nyttigast att upplägga den estniska bibeln»¹⁾. Synnerligen lämpliga för sitt uppdrag förefalla oss icke nämnda förtroendemän, ty sakkunskap kan man knappast hos dem förutsätta — åtminstone icke hos Bonde — men ett ändamålsenligare val var förmodligen icke möjligt att träffa, då sakkännedom endast förefanns hos de i tvisten inblandade presterskapen. Om de båda herrarnes verksamhet är oss icke mycket bekant. Vi veta emellertid, att de infortrade båda partiernas skäl och föreslogo sökandet af en medelväg mellan det gamla och det nya skrifsättet²⁾. Hvilket svar från livländsk sida härpå gifvits, hafva vi icke varit i tillfälle att se. Hvad estländarne angår, uppsattes af Bender, Heidrich, Böckler och andra pastorer i början af 1688 ett »medium»³⁾, som utan tvifvel var mycket konservativt. Antagligen var det detta förslag, som gillades af kommissionen⁴⁾.

Som Fischer ingalunda var vän till något »medium», var detta för honom ett kännbart slag, men han träffades snart af ett ännu svårare. I en skrifvelse d. 18 aug. 1688 ålade nämligen Karl XI honom, att ofördröjligen till estländarne återställa deras öfversättning af Nya Testamentet och att icke hindra dem i den estländska bibelns tryckning, alldenstund konungen förordnat medel till dess utgifvande i Reval, och det ena stiftet ej borde göra intrång på det andra⁵⁾.

¹⁾ Kommissarierna t. kons. i Reval d. 19 dec. 1687. Acta 1686—90. R. K. A.

²⁾ Kons. prot. d. 21—24 febr. 1688.

³⁾ Af kons. prot. synes, att det var uppsatt före d. 2 mars 1688. I Acta 1686 finnes »ett medium» mellan det gamla och nya skrifsättet, som väl är uppsatt 1688. Det yrkar bland annat på bibehållande af de förra böjningsformerna.

⁴⁾ I kons. prot. d. 28 nov. 1688 omtalas »mediet» såsom gilladt af den kungl. kommissionen. Härmed menas väl det estländska förslaget.

⁵⁾ Karl XI t. Fischer d. 18 aug. 1688. R. reg.

Att Karl XI sålunda upphäfde den år 1685 gifna resolutionen, enligt hvilken verkets tryckning anförfroddes åt Fischer¹⁾, synes oss tydligt, ty omöjlig en kunde meningen vara, att tvänne sinsemellan olika upplagor af Nya Testamentet skulle tillåtas utkomma, den ena under generalsuperintendentens, den andra under domkonsistoriets öfverinseende. Ej underligt, att Fischer kände sig på det smärtsammaste berörd. Allt hans nedlagda arbete hade ju varit förgäfvat, om ej den kungliga befallningen återtoges.

Också gjorde han hvad han förmådde för att bringa det derhän. De estländska pastorernas öfversättning förklarade han för oduglig och sade sig aldrig hafva ämnat behålla densamma²⁾. I stället framhöll han den på konferenserna fulländade. Denna begärde han få trycka, då den vore frukten af hans ansträngningar, och det i Livland och på Ösel funnos flere socknar, hvarest Reval-estniska talades, än i själfva Estland³⁾.

Utän verkan blefvo ej hans föreställningar, ehuru de icke ledde till det resultat, som med dem åsyftades. Tryckningsrätten bekom han visserligen icke till baka, men å andra sidan fräntogs den äfven domkonsistoriet i Reval. Konungen förordnade nämligen d. 7 jan. 1689, att ingendera öfversättningen finge offentliggöras, emedan oenighet rådde om deras värde, men att deputerade från båda sidorna skulle sammanträda — antingen de, som förut varit utsedda, eller andra grundlärde och i språket kunnige personer — och förena sig om en riktig öfversättning »efter grundspråket både till ord och meningar». Härom skulle Gerth och Fischer draga försorg. Sedermera, när allt vore färdigt, ville konungen förklara sig om tryck-

¹⁾ Resolutionen af d. 11 juli 1685 känna vi endast genom Fischers anf. bref till kons. i Reval d. 29 aug. 1687, men att det verkligen 1685 var konungens mening, att Fischer skulle ombesörja tryckningen, framgår deraf, att enligt Fischers nyssnämnda bref hade kungl. befallning aflåtits till kons. i Reval att återbetala de 800 daler smt nämnda myndighet lyftat. Fischer hade dock ej yrkat på deras utbetalande, emedan det för K. M. framhållits, att medlen voro använda för domkyrkans reparation, och emedan han själf fått ett annat anslag.

²⁾ I slutet af 1688 ankommo till Reval delar af den estländska öfversättningen (utom åtskilliga ark af Gøsekens arbete), men ännu i juli 1689 innehade Fischer andra delar deraf. Kons. prot. d. 29 dec. 1688 och 17 juli 1689. Den 31 juli 1690 uttalar F. sin förhoppning, att de estl. presterna fått sitt arbete på Nya Testamentet, så att intet fattades. Bref t. Gerth. Acta 1690. R. K. A.

³⁾ Fischer t. Karl XI d. 20 okt. 1688. Acta 1688. Karl XI t. Gerth d. 7 jan. 1689. Acta 1689. R. K. A.

ningen¹⁾. Bestämmelsen om grundtextens följande stod i fullkomlig strid med den förut omtalade resolutionen af den 9 dec. 1686, enligt hvilken Luthers sista version borde tjäna såsom rättesnöre. Gerth bad därför om nådig förklaring. Någon sådan blef likväl icke gifven, kanske därför att Karl XI icke hade lust att erkänna den vacklande hållning han intagit. I stället lemnade han d. 7 maj 1689 helt nya föreskrifter för bibelarbetet. Han uttalade nu sin förmodan, att oenigheten mellan konsistorierna ej rörde hela bibeltexten, utan några enskilda ställen, »hvilka Luther kunde hafva lämpat efter tyska språkets natur, dock utan att alldeles ändra själfva meningen». Öfver dessa ställen skulle de båda konsistorierna upprätta förteckningar, införande i ena kolumnen texten på estniska och lettiska samt i den andra på tyska. Hvardera parten skulle äfven bifoga sina skäl, men utan några invektiv. Sedermera ville konungen låta svenska teologer taga del af handlingarna och, när deras betänkande inkommit, fatta sitt beslut²⁾. Om sammankallande af en ny konferens är det icke längre tal.

Med resolutionen af d. 7 jan. 1689 torde Fischer på det hela taget varit ganska belåten. Äfven estländarne förlorade ju rätten att trycka sin öfversättning, och stadgandet om grundtexten lofvade honom seger vid nästa möte. Snart dämpades emellertid hans glädje genom Karl XI:s senare påbud. Med rätta föreställde han konungen, att detsamma vore olämpligt, då i Sverige ej funnos några i estniskan hemmastadda teologer. Han anhöll, att det måtte få blifva vid den föregående befallningen och uppmanade tillika biskop Gerth att uttala sig i samma riktning för att gifva hans begäran mera eftertryck. Utverkades blott samtycke å högsta ort, skulle ärendet hastigt kunna afgöras genom en konferens³⁾.

Hvilket svar Fischer erhållit på sin ansökan, är oss obekant, men måhända har det haft en gynnsam lydelse, eftersom man i Östersjöprovinserna aldrig satte i fråga att efterkomma föreskrifterna

¹⁾ Karl XI t. Fischer d. 7 jan. 1689. R. reg. Karl XI t. Gerth d. 7 jan. 1689. Acta 1689. R. K. A.

²⁾ Karl XI t. Gerth och Fischer d. 7 maj 1689. R. reg.

³⁾ Fischer t. Gerth d. 23 juni 1689. Acta 1689. Konferensen, säger Fischer, borde bestå af 3 medlemmar fr. Estland, 3 fr. Ösel och 3 fr. Livland. Till deputerade från Estland föreslog han prostarne Sellius och Embken samt pastor Rublach.

af den 7 maj 1689¹⁾. Förgäfves sökte han emellertid åvägbringa ett förnyadt samarbete med det estländska presterskapet, hvilket åter börjat revidera sin gamla öfversättning²⁾. I mars 1690 föreslog han domkonsistoriet i Reval, att man borde anordna en konferens, som skulle öfverlägga både om bibelversionen och om den estniska psalmboken, men nämnda myndighet sade sig icke våga företaga något utan biskopens tillåtelse, och att den dessutom icke visste, huruvida man i Sverige önskade, att grundtexten eller Luthers öfversättning skulle läggas till grund för det estniska Nya Testamentet³⁾. Troligen ville konsistoriet hafva så litet som möjligt att göra med generalsuperintendenten. Med lika liten framgång upprepade denne sitt försök på sommaren 1690, när biskop Gerth för första och sista gången besökte sitt stift. Han meddelade då, att i midten af augusti månad en synod skulle hållas i Dorpt, och att de pastorer, som fått i uppdrag att göra förarbeten till en estnisk grammatik, antagligen skulle infinna sig med dessa. Han bad biskopen ditsända några prester från Estland⁴⁾ — som man kan förstå för att med dem diskutera språkfrågan. Att Gerth velat åtlyda denna uppmaning, hafva vi icke anledning att betvifla, men af en eller annan orsak⁵⁾ utsågos ombud först i september vid ett i Reval hållet konvent. Instruktionen föreskref, att de i fråga om böjningarna skulle rätta sig efter de lärdes mening och ej efter böndernas oriktiga talesätt⁶⁾. När man sålunda fasthöll vid sin gamla ståndpunkt, liksom Fischer vid sin, är det klart, att något resultat af mötet ej stod att ernå. De estländske deputerade kunde gerna vara borta derifrån. De uteblefvo äfven⁷⁾, förmodligen emedan de blifvit för sent valda.

¹⁾ Detta framgår äfven deraf, att Karl XI senare talar om res. d. 7 jan. 1689 såsom gällande. Karl XI t. Fischer d. 19 sept. 1691. R. reg.

²⁾ D. 11 dec. 1689 uppdrogs granskningen af åtskilliga böcker i Nya Testamentet åt Heidrich, Bender, Embken m. fl. Paucker, Ehtlands Geistlichkeit s. 102, 141, 197, 221, 254.

³⁾ Fischer till prosten Embken d. 20 mars 1690. Acta 1690. Kons. prot. d. 8 maj 1690.

⁴⁾ Fischer till Gerth d. 31 juli 1690. Acta 1690. R. K. A.

⁵⁾ Biskopen befann sig under större delen af augusti månad på visitationsresor.

⁶⁾ Till ombud utsågos pastorena Rublach och Winkler. Kons. prot. d. 3 sept. 1690.

⁷⁾ Fischer t. Karl XI d. 15 okt. 1691. Liv. 363.

Allt mörkare och mörkare vardt efter denna tid utsigten för det estniska folket att snart få se det Nya Testamentet utgifvet på sitt eget tungomål. Fischer, som framför andra varit den pådrivande kraften vid arbetet, började tröttna, och man kan icke undra deröfver, då han af konungen ej understöddes¹⁾ och derföre märkte sig urståndsatt att någonting uträtta. Blott ännu en gång, så vidt vi veta, väckte han konferensfrågan till lif. Han föreslog nämligen år 1694, att några teologie professorer och de i estniskan mest kunnige presterna i Estland och Livland skulle sammanträda för att revidera de förra öfversättningarna, och konungen lofvade äfven att anslå medel till tryckningen, när allt var riktigt befunnet²⁾, men konferensen blef icke af, och sedermera torde det icke vidare hafva talats om en sådan.

Försöket att genom samverkan mellan Ösels, Livlands och Estlands presterskap åstadkomma en duglig öfversättning hade sålunda misslyckats. Hade blott Karl XI fast och afgjort trädt på generalsuperintendentens sida, skulle med säkerhet utgången hafva blifvit en annan. Men man kan knappast begära detta, då riktigheten af Fischers grundsatser häftigt bestriddes af så många sakkunnige. Ansvaret för det sorgliga resultatet måste derföre i första rummet bäras af domkonsistoriet i Reval. Nekas kan dock icke, synes det oss, att äfven Fischer själf genom ett häftigt och hänsynslöst uppträdande skadat framgången af sin sak.

¹⁾ Karl XI:s förra gunst mot Fischer tyckes mer och mer aftagit. D. 19 sept. 1691 aflät konungen ett onådigt bref (R. reg.), i hvilket han sade sig med största misshag förnummit, att Fischer tryckt en estnisk version af Nya Testamentet, som mycket skilde sig fr. Luthers, utan att de i brevet d. 7 jan. 1689 stadgade bestämmelserna förut blifvit iakttagna. Han ålades inkomma med förklaring och återfordra de redan utlemnade exemplaren. Man har verkligen svårt att föreställa sig, det Karl XI härmed åsyftade det Dorpt-estniska Nya Testamentet, som ju utkommit långt före 1689, men visst är, att de utdelade exemplaren af detta infordrades och de andra togos i kvarstad. Ex protocollo cancellariæ regie arcis Rigensis d. 13 okt. 1691. Handl. rör. utgifvandet af bibeln och psalmboken. R. A.

²⁾ Karl XI t. Fischer d. 30 sept. 1694. R. reg.

TREDJE KAPITLET.

Johan Hornungs och Adrian Virginus' öfversättning, dess revision och tryckning.

Slutet af 1690 talet och början af 1700-talet voro för Östersjöprovinserna en högst olycklig tid. Pest och hungersnöd samt det stora Nordiska kriget vållade i förening ett obeskrifligt elände. Man väntar ingalunda, att öfversättningsfrågan skall under detta sorgliga skede taga något steg framåt, men man bedrager sig. Innan freden i Nystad ännu var sluten, uppnåddes det mål, till hvilket man förut under så många lugna år fruktlöst sträfvat. Det Nya Testamentet utkom nämligen i Reval 1715 på den Reval-estniska dialekten. Det återstår oss sålunda att redogöra för öfversättningsarbetena mellan 1694 och nämnda tidpunkt. Vi måste likväl vid vår framställning gå något längre tillbaka.

Vi hafva i det föregående omnämnt, att de Moulin sysselsatt sig med att omskrifva den på konferensen i Lindenhof verkställda öfversättningen i enlighet med de grundsatser, för hvilka Forse-lius först tagit till orda, och att Hornung efter mötet i Pillist-fer af Fischer erhöi ett liknande uppdrag, men vi hafva icke berättat, att man har sig bekant, det Hornung och Adrian Virginus tillsammans öfverflyttat det Nya Testamentet till estniskan år 1687¹⁾. Som denna tolkning ligger till grund för den 1715 tryckta texten och derföre är af största vikt, måste vi beklaga, att vi ej känna mera om dess tillkomst. För vår del förmoda vi emel-tert, att den åvägabrags på anmodan af generalsuperintendenten, och att den ingalunda kan betraktas såsom ett privatverk. Det ligger mycket nära till hands att sätta dess utarbetande i förbin-

¹⁾ Generalsup. Skragege och kons. i Pernau t. något kansliråd d. 21 febr. 1708. Liv. 364. Här nämnes ej året. I Reeke und Napiersky, Allg. Schriftsteller- und Gelehrten Lexikon säges art. Hornung, att denne öfversatt Nya Testamentet under Virginus' ledning.

delse med det uppdrag, hvilket vi veta blifvit Hornung gifvet af Fischer, och att antaga, det den förre fått sig ålagdt att med Virginius' tillhjälp i språkligt afseende omredigera den vid båda konferenserna utförda revisionen för att i hela Nya Testamentet åstadkomma en likartad form. Men äfven om så icke är förhållandet, utan man endast har Hornungs och Virginius' företagsamhet att tacka för dess upphof, kan den ej gerna hafva bestått i något annat än en dylik omredigering af konferensernas öfversättning. Det fanns ju ingen orsak för nämnda personer att under stor möda göra om densamma, ty själfva hade de varit med bland kommittéledamöternas antal, och för visso gillade de, att grundtexten blifvit följd. Det är framför allt detta sammanhang mellan de båda ifrågavarande verken, som vi vilja betona, men för öfrigt tro vi på redan anförd grund, att Hornungs och Virginius' arbete tillkommit på befallning af Fischer, och misstaga vi oss ej, var det just deras manuskript, som general-superintendenten tänkte trycka¹⁾. Då emellertid alla tryckningsplaner gjordes om intet genom det estländska konsistoriets förvållande, fick det tills vidare ligga outgifvet²⁾.

¹⁾ Under detta arbetes tryckning har jag genom pastor Winkler erhållit följande meddelande från pastor Reimann: Ett utdrag af Napiersky ur Adrian Virginius' självbiografi upplyser, att då öfversättningsfrågan ej befördrats genom de hållna konferenserna, så företog sig Fischer att i stillhet fortsätta verket. Virginius tog d. 20 nov. 1687 Joh. Hornung till sig i Kawelecht. Denne öfversatte efter grundtexten hela Nya Testamentet till Reval-estniska och öfverlemnade 1688 till Fischer en afskrift af denna version. Här af framgår, att öfversättningen verkställdes på Fischers uppdrag.

²⁾ De gängse åsigtarna angående Hornungs och Virginius öfversättning synas mig i flere afseenden osannolika. Att den framställdt såsom en alldeles ny version, har förmodligen berott på bristande kännedom om beskaffenheten af konferensernas arbete, att den skildrats såsom ett privatverk, på obekantskap med Fischers uppträdande i öfversättningsfrågan. Af Ahrens anses den för ett verk af Hornung allena, men detta strider mot de i näst föregående not citerade källorna. Att på språkliga grunder tillägga Hornung ensam författarskapet, låter sig icke göra, ty icke han, utan Bengt Gottfrid Forselius är upphofsman till reformerna i det estniska skriftspråket, och den sistnämde åsigt omfattades ej blott af Hornung, utan ock af flere andra, i estniskan hemmastadde personer, såsom de Moulin och Adrian Virginius. Hvad särskildt angår Virginius, kan det icke betviflas, att han efter utgifvandet af det Dorpt-estniska Nya Testamentet öfvergått till Forselius' anhängare, då han flere gånger arbetade tillsammans med denne och Hornung, och konsistoriet i Reval aldrig nämner honom bland det gamla skriftsättets vänner vid konferenserna. Af den nya riktningens män är Hornung ej heller den ende, som idkat skriftställareverksamhet. Det första arbete, hvilket vi känna, som tillämpade andra regler för språket än de från äldre tider hvilka, är Forselius' ABC-bok, som omtalas redan 1686. I början af 1688 (ej 1687) lät Fischer utgifva en ny ABC-bok, i hvilken

Obegagnadt blef det dock icke länge. Under stort missnöje såg det estländska konsistoriet den ena skriften efter den andra tryckas i Livland efter de nya reglerna för det estniska språket. Vigtigast af dessa arbeten är ¹⁾ en Haus- und Kirchenbuch, som på Fischers uppdrag 1695 utgafs i Riga af Adrian Virginius med biträde af Brockman, pastor i Lais, Berthold, pastor i Pillistfer, de Moulin och Hornung. Liksom den Stahlska handboken innehöll den bland annat kyrkoårets perikoper, men här äro dessa tydligen tagne ur 1687 års öfversättning, ty de lära nästan ordagrant öfverensstämma med motsvarande ställen i det 1715 utkomna Nya Testamentet ²⁾. Språket berömmes af kännare för sin frihet från germanismer. Tyvärr, skulle den så förtjänstfulla boken ej länge få obehindradt spridas. Biskop Salemann i Reval (1693—1701) besvärade sig öfver densamma hos konungen. Hvad som dertill förmådde honom, var ej allenast den nyttjade skrifarten och ändringen af psalmerna, utan kanske lika mycket företalets beskaffenhet, i hvilket utgifvarne

bland annat en katekes var intagen. Emedan här »det nya stridiga skrifsättet» blifvit använt, förbjöd man i Estland dess nyttjande. (Kons. prot. d. 21—24 febr. och d. 2 mars 1688). Forselius misstänktes af konsistoriet i Reval såsom författaren. (Anf. skrifvelse till kungl. reduktionskommissionen troligen från 1688), och samma mening hafva Recke och Napiersky (anf. arb. under B. J. Forselius). Lika litet torde det kunna betviflas, att den samling af kyrkosånger, som 1690 utkom i Riga, och hvilken sannolikt hade Forselius och Virginius till upphöfsmän (Recke und Napiersky art. B. J. Forselius) var affattad på samma språk, ty det alltid påpassliga domkonsistoriet i Reval beslöt 1691 hos guvernören i Estland anhålla, att denne ville af gen.-guvernören Hastfehr söka utverka arbetets konfiskering, emedan i sångerna funnos många »fel och förändringar». (Kons. prot. d. 23 jan. 1691). Och för att anføra ännu ett exempel utgafs enl. Reckes och Napierskys uppgift (anf. arb. art. Adr. Virginius), hvilken förtjänar så mycket mera tillit, som de använt Adr. Virginius själfbiografi, år 1695 den berömda Haus- und Kirchenbuch, i hvilken det nya skrifspråket användes, ej af Hornung ensam, utan af Adrian Virginius med tillhjälp af R. Brockman, Berthold, de Moulin och Hornung. Det synes oss alltså förhasadt att af språkliga skäl tillägga Hornung ensam äran af bibelöfversättningen 1687 och af Haus- und Kirchenbuch 1695. Utan säker grund brukar äfven den i Riga 1694 tryckta katekesförklaringen tillskrifvas honom. Endast ett enda verk bär Hornungs namn, nämligen en 1693 i Riga utgifven estnisk grammatik, men då 1690 flere prester i Livland hade i uppdrag af Fischer att utarbete en sådan, (se förut s. 30) är det icke omöjligt, att äfven i fråga om denna bok förtjänsten bör delas af flere.

¹⁾ Att Haus- und Kirchenbuch-utgafs på Fischers uppdrag, kan man förstå deraf, att den trycktes med anslag af Karl XI. Karl XII:s res. på generalsup. Berginus' memorial d. 21 juli 1703. Liv. 364.

²⁾ Ahrens anf. arb. s. 17.

»angrepo i Gud hvilande predikanter, jämförde förra handboken — Stahls — med ett stall och gäfvö en gudsförmädande förklaring på några der befintliga talesätt»¹⁾. Man ser, till hvilken höjd förbittringen stigit mellan målsmännen för den gamla och den nya skolan. På grund af de anförda klagomålen blef arbetet verkligen af Karl XI 1695 förbjudet²⁾, och Fischer erhöll sålunda icke ens den glädjen att kunna publicera en mindre del af Nya Testamentet i en sådan öfversättning och på ett sådant språk, som han gillade.

Bättre lycka hade Olaus Bergius, som mellan 1701—1706 var generalsuperintendent i Livland. Han anhöll hos Karl XII, att sekvästern på nyssnämnda Haus- und Kirchenbuch måtte upphävas, sedan det förargelseväckande företalet blifvit borttaget och ersatt med ett annat, och härfpå gick konungen in. I en resolution af d. 21 Juli 1703 medgaf han nämligen, att boken efter företalets borttagande skulle få brukas, till dess en jämförelse skett med de äldre editionerna, och man pröfvat, om de gjorda ändringarna voro nödiga eller icke. I senare fallet borde man vara betänkt på en sådan upplaga, som kunde vara till allas nytta³⁾. Att man i Livland genast begagnade sig af den gifna tillåtelsen, torde säga sig själf.

Gerna skulle Bergius äfven velat fästa sitt namn vid utgifvandet af det Nya Testamentet, men detta blef honom icke förunnadt. Han har emellertid väckt frågan derom å nyo till lif. På hans befallning tog pastor Dorsch i Oberpahlen med biträde af sina grannar pastorerna Berthold i Pillistfer och de Moulin i St-Johannes en afskrift af Hornungs och Virginius' öfversättning, som han önskade trycka. Han begärde af konungen tillstånd dertill⁴⁾ och utverkade år 1703 utan svårighet, att omsorgen om bibeltrycket vardt åt honom och hans domkapitel anförtrödd⁵⁾.

¹⁾ Odat. memorial af Salemann. Liv. 350.

²⁾ Karl XI t. generalguv. Hastfehr d. 16 juli 1695. Conc. i Collect. de scriptoribus suecicis 2, 279. R. A.

³⁾ Karl XII:s resolution på Bergius memorial d. 21 juli 1703. Liv. 364. Ett nytt företal på estniska insattes nu, förf. af S. H. Westring, pastor i Pernau, hvarefter boken offentliggjordes.

⁴⁾ Skragge och kons. i Pernau till något kansliråd d. 21 febr. 1708. Liv. 364.

⁵⁾ Anf. resol. d. 21 juli 1703. Då det i Skragges bref uttryckligen säges, att det var Hornungs och Virginius' öfversättning, som Bergius lät renskrifva och ville trycka, och då Bergius i sin ansökan om tryckningsrätt lät konungen veta, »att han hade ett med särdeles flit öfversedt och till tryck färdigt exemplar» (Res.

Det lemnade uppdraget ledde likväl icke till någon påföljd, emedan tiderna voro för oröfliga. Estland och Livland förhärjades på det grymmaste af ryssarne. Flere prester dödades eller bortsläpades i fångenskap, andra öfvergåfvo sina församlingar. Bakom Revals murar sökte många sitt skydd, och bland dessa voro de nys omtalade pastorerne Dorsch, de Moulin och Berthold, hvilka förde med sig den värdefulla öfversättningen af Hornung och Virginius. Till sammans med trenne liksinnade estländska ämbetsbröder, pastorerne Schoppius i St. Petri, Salemann i Ampel och Eberh. Gutsleff¹⁾ vid Helgeandskyrkan i Reval, företogo de sig här att revidera arbetet²⁾, ty de ville icke tillbringa sin tid i overksamhet. Pastor Gutsleffs boning skall hafva varit samlingsplatsen för den lilla kretsen, men tidpunkterna, när densamma började och slutade sin granskning, kunna vi icke bestämdt angifva. Många ändringar torde icke hafva blifvit gjorda. Med säkerhet veta vi, att Schoppius d. 14 dec. 1706 företedde manuskriptet för konsistoriet i Reval och anhöll, att det måtte tryckas för de medel, som Karl XI en gång beviljat till Nya Testamentets utgifvande³⁾. Att han och hans vänner togo detta steg kan förefalla underligt, då den estländska kyrkostyrelsen förut ställt sig så fiendtlig till de principer, hvilka i deras öfversättning voro följda, men förklaringen ligger kanske deri, att nämnda myndighet ensam egde ett gifvet anslag att disponera öfver. Måhända väntade de äfven att finna större medgörlighet än Fischer, emedan estländarnes gamla version, såsom det tycktes, höll på att råka i glömska⁴⁾. Biskop Lang (1701—1710) och domkapitlet svarade

d. 21 juli 1703), kan Reimann svårligen hafva rätt, när han påstår, att Bergius ville utarbete en Reval-estnisk öfversättning på grundvalen af den Dorpt-estniska, och att verket skulle utföras af de nämnda pastorerne Berthold, de Moulin och Dorsch samt af trenne estländska pastorer, J. Salemann i Ampel, J. Schoppius i St. Petri samt Eberh. Gutsleff i Reval, ehuru det aldrig hann börja, emedan kriget tvang medarbetarne att fly till Reval. Påståendet blir så mycket otroligare, som just de 3 förstnämde voro renskrifvarne af Hornungs och Virginius' öfversättning.

¹⁾ Gutsleff tyckes varit utgifvare af den i Reval år 1700 tryckta handboken, hvilken Ahrens kallar »ett skamlöst plagiat» af den 1695 i Riga utkomna hus- och kyrkoboken. G. har tydligen följt detta arbetes språk, så mycket han vågat. Se kons. prot. d. 30 sept. 1703 och d. 27 nov. 1707.

²⁾ Skragges anf. bref d. 21 febr. 1708.

³⁾ Kons. prot. d. 14 dec. 1706.

⁴⁾ Vid ett konvent i Reval 1695 hade man framtagit sin gamla öfversättning, men denna befunns då ofullständig. Man utsåg derföre åtskilliga prester,

emellertid, att tryckning icke finge ske, förrän verket granskats, och förordnade de till revisorer de omtalade presterna Schoppius, Gutsleff och Salemann samt derjämte pastörerna Zimmermann vid Karlskyrkan i Reval och Husen i St. Mariæ Magdalena församling¹⁾.

Med anledning af detta utslag sammanträdde de kommitterade till en ny revision, i hvilken äfven de trenne livländska presterne deltog²⁾, men innan arbetet hunnit att blifva färdigt, ja, kanske innan det hunnit börja, hade hos de sistnämde och flere meningsfränder den tanken vunnit insteg, att tryckningen borde verkställas i Tyskland, emedan omkostnaderna der skulle blifva mindre. Prosten Schoppius gjorde sig i konsistoriet till målsman för denna åsigt, men hans förslag blef i jan. 1707 förkastadt³⁾.

Ehuru biskopen och konsistoriet alltså icke ville släppa tryckningen ur sina händer, förlorade icke Schoppius och hans vänner derföre modet. Utan domkapitlets vetskap vände de sig till Estlands dåvarande vice guvernör generalmajoren von Schlippenbach och förmådde honom skrifva till konungen ett bref, i hvilket han förordade ett tillägg af 900 riksdaler till det af Karl XI gjorda anslaget samt framhöll, att tryckningen kunde å annan ort ske billigare än i Estland⁴⁾. Frågan remitterades af Karl XII till Kungliga Rådet i Stockholm, som fick befallning att inkomma med utlåtande⁵⁾, men härom erhöll icke Schlippenbach något meddelande. Åtminstone tyckes det så af det uppseendeväckande steg, som pastor Eberhard Gutsleff tog under sommaren 1707. Sedan den i dec. 1706 påbjudna granskningen fulländats⁶⁾, afsände han nämligen på inrådan

hvilka genom nya öfversättningar skulle fylla luckorna. (Kons. prot. d. 23 maj 1695). Dessa tyckas i allmänhet ingenting utträttat. Biskop Salemann påmintе väl några gånger om nödvändigheten att bringa arbetet till slut, men efter år 1700 hafva vi ej ens funnit dessa förmaningar upprepade. Utan betydelse blef det, att pastor Göseken öfversatte några böcker af Gamla och Nya Testamentet, hvilka, inbundna i 5 kvartband, öfverlemnades till konsistorium för att bevaras i biblioteket. Kons. prot. d. 8 mars 1699.

¹⁾ Kons. prot. d. 14 dec. 1706 Af konsistoriets handlingssätt d. 14 dec. 1706 tyckes det framgå, att den föregående granskningen varit ett enskildt företag af de 6 pastörerna.

²⁾ Kons. i Reval till Karl XII d. 19 aug. 1707. Acta 1707. R. K. A.

³⁾ Kons. prot. d. 16 jan. 1707.

⁴⁾ Schlippenbachs bref t. Karl XII d. 3 april 1707. Acta 1707. Schlippenbach påpekade vigten af att priset på arbetet sattes så lågt, att bönderna förmådde köpa detsamma, och nämde, att den lettiska bibeln vore allt för dyr.

⁵⁾ Skrifvelse d. 22 maj 1707. Acta 1707. R. K. A.

⁶⁾ Kons. i Reval d. 19 aug. 1707 t. Karl XII. Acta 1707. R. K. A.

af de trenne livländarne, Dorsch, Berthold och de Moulin i hemlighet sonen Henrik Gutsleff till Tyskland med ett exemplar af öfversättningen¹⁾, för att den unge studenten af konungen skulle söka utverka både tillåtelse och medel till arbetets tryckande derute²⁾.

Underrättelsen om Henrik Gutsleffs afresa uppväckte hos biskop Lang och konsistoriet i Reval en förbittring, som ingalunda minskades genom en kort efteråt bekommen skrivelse från Kungliga Rådet angående Schlippenbachs hos Karl XII framställda yrkande. De sågo sin kära tryckningsrätt sväfva i allvarsam fara och skyndade sig att efter bästa förmåga afvärja densamma. Deras försök att få Henrik Gutsleff kvarhållen i Pernau, misslyckades visserligen³⁾, men det Kungliga Rådet läto de veta, att den en gång gifna anslagssumman alls icke behöfde förökas. Presterna, som ville trycka i Tyskland, hade enligt deras insinuation blott haft för afsigt att skaffa Gutsleff en oskäligen förtjänst på korrekturet⁴⁾. Äfven umgingos de med planer att direkt af konungen begära tillstånd att utgifva den färdiga öfversättningen. Knappast hade likväl den estländska kyrkostyrelsen på detta sätt öppnat fälttåget mot pastor Gutsleff och hans parti, förrän en farligare motståndare uppträdde på stridsfältet. Generalsuperintendenten Skragge och det livländska konsistoriet, som denna tiden hade sitt säte i Pernau, väcktes troligen just genom den unge Gutsleffs resa upp ur sin dvala och erinrade sig, att 1703 hade omsorgen om hela estniska bibelverket af Karl XII anförtrotts åt samma domkapitel och företrädaren Bergius. De skyndade nu att i skrivelse d. 30 aug. 1707 utbedja sig samma förmån⁵⁾.

Striden mellan konkurrenterna blef ganska hastigt afgjord. Henrik Gutsleff vann icke ändamålet för sin färd. Sedan han utan äfventyr ankommit till Tyskland, begaf han sig till Sachsen, der konungen ännu vistades. Han lyckades dock icke träffa denne före härens uppbrott, utan måste lemna sin supplik till Hermelins under-

¹⁾ Det exemplar, som Gutsleff medförde, var sannolikt en afskrift han tagit för eget bruk. Denna afskrift berömmes såsom mycket korrekt, hvarföre Dorsch d. 10 febr. 1708 rådde kons. i Pernau att söka bemäktiga sig densamma. Liv 364.

²⁾ Kons. prot. d. 26 juli och d. 14 aug. 1707.

³⁾ Deras bref till kons. i Pernau ankom för sent. Kons. i Pernau till kons. i Reval d. 3 aug. 1707. Acta 1707. R. K. A.

⁴⁾ Kons. i Reval till Kungl. Rådet d. 3 sept. 1707. Acta 1707. R. K. A.

⁵⁾ Livl. kons. t. Karl XII d. 30 aug. 1707. Liv. 364.

sekreterare Koch och nöja sig med löfte att framdeles få svar. I afvaktan på detta afreste han till Halle, der han kvarstannade öfver vintern, sysselsatt med språkstudier och en fortsatt granskning af öfversättningen. När han sedan återvände till Estland, medförde han arbetet otryckt¹⁾. Den kungliga resolutionen hade således befunnits innehålla ett afslag.

För beviljandet af det livländska konsistoriets ansökan talade flere skäl. Äfven om Karl XII mindre fäste sig vid de stora förtjänster, som livländska präster inlagt om ifrågavarande verk, och vid de akademiska fädernas i Pernau insigter så i estniskan som i de österländska språken, kunde han dock icke förbise, att han endast några år förut gifvit generalsuperintendenten Bergius samma uppdrag som det, hvarom dennes efterträdare med sitt kapitel nu anhöll. Han biföll också deras begäran i en resolution från Schlupze i Stor-Polen d. 19 sept. 1707 och utlofvade, att statskontoret skulle skaffa medel till tryckningen²⁾.

Med hvilka känslor biskop Lang och konsistoriet i Reval mottog underrättelsen om denna förordning, kunna vi utan svårighet gissa. De sökte utverka dess återkallande,³⁾ men säkerligen förgäfvos. De måste i stället finna sig i att se det renskrifna »originalexemplaret» af öfversättningen inskickas till Pernau af pastorerna Dorsch, Berthold och de Moulin, hvilka tyckas hafva haft det i sitt förvar, och hvilka glädde sig åt den vändning saken tagit. I mars 1708 befann det sig i det livländska konsistoriets händer⁴⁾. Ännu svårare var dock ett annat slag, som nämnda år drabbade biskop Lang och hans domkapitel. Enligt det Kungliga Rådets föreskrift befallde nämligen generalguvernören Stromberg, att de till sina lyck-

¹⁾ Kons. prot. d. 30 okt. 1708, d. 5 febr. 1709. Eb. Gutsleffs bref t. kons. i Reval, prod. d. 15 sept. 1709. Acta 1709. R. K. A. Enl. kons. prot. d. 8 sept. 1709 hade Berthold då Gutsleffs exemplar af öfversättningen.

²⁾ Karl XII res. finnes i kopia i Acta 1708. R. K. A.

³⁾ Före slutet af 1707 anhöllo de hos konungen att få behålla censur och tryck af estniska bibeln. Skragge och kons. i Pernau t. något kansliråd d. 21 febr. 1708. Liv. 364.

⁴⁾ Kons. prot. d. 11 juni 1713. Enligt Reimanns arbete hade Berthold renskrifvit 5 exemplar, af hvilka ett skulle föreläggas konungen. Kons. i Pernau af-fordrade kons. i Reval originalexemplaret i bref d. 5 nov. 1707. Acta 1708. Det omtalas såsom inlemnadt i Pernau i bref från det livländska kons. t. generalguvernören Stromberg d. 24 mars 1708. Acta 1708. R. K. A.

liga medtäflare i Pernau skulle utbetala de 800 daler smt., hvilka Karl XI skänkt till Nya Testamentets tryckning¹⁾. Genom detta påbud råkade de i en verkligen stor förlägenhet, ty af anslaget hade icke mindre än 600 daler smt blifvit använda till den afbrända domkyrkans reparation²⁾. I sin nöd beslöto de att vända sig till konungen³⁾, men om något svar från honom ingått, är oviss. Såsom säkert får man deremot antaga, att de aldrig förmådde erlagga den äskade summan.

Häri genom blef det för den livländska kyrkostyrelsen omöjligt att skrida till öfversättningens tryckning. Snart inträffade äfven händelser, som drogo tankarne åt annat håll. Krigsfaran började att närma sig Pernau, och 1710 föll staden liksom Riga och Reval i ryssarnes händer. Med universitetets handlingar, som dessförinnan öfverskickades till Sverige, torde det insända manuskriptet hafva följt.

Trots all möda och ansträngning hade det sålunda icke lyckats att få en Reval-estnisk öfversättning af Nya Testamentet tryckt under den tid, då Östersjöprovinserna voro med Sverige förenade. Kort efter skilsmässans inträdande skulle dock frukten få skördas af det föregående arbetet. Estlands presterskap vardt det förunnadt att slutligen bringa verket till fullbordan.

Sedan man i nämnda landskap begynt att något hämta sig efter sina genomgångna lidanden, väcktes 1713 frågan om det Nya Testamentets utgifvande åter på tal af stadssuperintendenten i Reval Justus Blanckenhagen, hvilken äfven förde presidiet i det samma år upprättade konsistoriet för landsbygden⁴⁾. I enlighet med hans förslag beslöto presterna, att till grund för texten skulle den öfversättning läggas, som 1707 på konsistoriets befallning reviderats af de båda estniska stadspredikanterna och några landtpastorer, samt att ingen ändring skulle göras i dessas tolkning eller skrifsätt, emedan derigenom nya strider kunde uppväckas⁵⁾.

¹⁾ Kungl. Rådet t. generalguv. Stromberg d. 28 jan. 1708; Stromberg t. kons. i Pernau d. 1 maj 1708. Acta 1708. R. K. A.

²⁾ Enligt beslut på prestkonvent d. 25 juni 1684. Kons. Prot.

³⁾ Kons. Prot. d. 8 juni 1708.

⁴⁾ Att provinskonsistoriet upprättades igen 1713, framgår af dess protokoll för samma år.

⁵⁾ Kons. prot. d. 17 febr. och d. 10 juni 1713.

Andra åsigter gjorde sig sålunda nu gällande hos klerus än under den svenska tiden, men så hade också flertalet af dess gamla, konservativa medlemmar fallit offer för krigets eller pestens härjningar och blifvit ersatta af yngre, mera frisinnaade män. En handskrift, efter hvilken tryckningen kunde verkställas, framtoogs af pastor Eberhard Gutsleff, nämligen konceptet till det renskrifna exemplar af versionen, som blifvit insändt till Pernau. Smärre luckor i det samma fylldes af sonen Henrik¹⁾. Endast en svårighet återstod ännu att öfvervinna — penningebristen. Man lyckades emellertid göra upp med boktryckaren Brendeken i Reval, att denne skulle på vissa vilkor förlägga arbetet. Derefter tog tryckningen sin början. Redan i sept. 1713 hade man hunnit till Marcus²⁾, och 1715 utkom öfversättningen, som efter kännarens utsago skall vara ett mästerverk.

Närmast grundar sig således 1715 års öfversättning på Hornungs och Virginius' tolkning, eller om man så vill, på den revision deraf, som verkställdes i Reval. För vår del anse vi emellertid, såsom af det föregående är tydligt, att det tidigare arbetet icke varit alldeles förgäfvat. Vi hålla nämligen för troligt, att Hornung och Virginius endast i språkligt hänseende omredigerat den öfversättning, som utförts på konferenserna i Lindenhof och Pillistfer. Vid dessa begagnades väl åter i någon mån det estländska presterskapets öfversättningar³⁾, men dessas underlag utgjordes åtminstone till en del af de äldre handskrifter, som Goeseken 1681 hade renskrifvit.

¹⁾ Företalet t. Nya Testamentet 1715. Jfr Kons. prot. d. 11 juni 1713.

²⁾ Kons. prot. d. 9 sept. 1713.

³⁾ Från estländsk sida påstods sedermera, att man mest reviderat öfversättningar, som det estländska presterskapet verkställt, från livländsk sida åter, att alla dessa öfversättningar kasserades såsom odugliga. Intetdera påståendet synes mig fullt sanningsenligt. Att man äfven reviderat estländska öfversättningar, tyckes mig likväl otvifvelaktigt framgå bland annat af prostens Heidrichs yttrande om sin tolkning af Marcus. Jfr s. 24 not. 1.

